

Prof.dr. Faruk Taslidža
Fakultet humanističkih nauka
Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru

UDK 94 (497.13 Makarska) "14/18"
DOI 10.57136/2744-2500.2024.19.19.11

Izvorni naučni rad

MAKARSKA U OSMANSKO DOBA – UGROŽENO TRGOVIŠTE NA GRANICI CARSTVA

SAŽETAK

U radu se ukazuje na značaj Makarske u sastavu Hercegovačkog sandžaka za vrijeme dvostoljetne osmanske vladavine. Ističe se krajiški položaj tog malog primorskog mjesta koji je u razvojnog smislu bio prilično limitirajući. U tom pogledu navode se kontinuirane prijetnje, tj. neprijateljstva iz susjedne mletačke Dalmacije. U fokusu je makarska luka, zapravo trgovačka skela, kao destinacija od privredne važnosti kako za lokalno stanovništvo, tako i Visoku portu. Skrenuta je pažnja i na niz poteškoća u funkcioniranju spomenute skele gdje se uglavnom prodavala so dovožena iz mletačkih solana. Naglašena je uloga makarskih franjevac i njihovog samostana koji je u naznačenom periodu formiran, devastiran, ali i obnovljen. Daje se i kratki osvrt na društveni status stanovnika Makarskog primorja. Pojašnjena je njihova spremnost da u ratnim okolnostima otkazu lojalnost sultanu i iskažu naklonost prema Mletačkoj republici.

Ključne riječi: Makarska, Primorje, Hercegovački sandžak, Osmanlije, Mlečani, skela, trgovina, so, tvrđava, rat, samostan, franjevci

U ranom osmanskom periodu hercegovačka privreda bazirala se na poljoprivrednoj proizvodnji. Uz prilično ograničene domete u zemljoradnji, već tada su brojni faktori pogodovali razvoju stočarstva. Sa nastankom i širenjem novih gradova (Foča, Pljevlja, Mostar i dr.) tokom 16. stoljeća, došlo je do pravog procvata raznovrsnog zanatstva, te lokalne i izvozne trgovine.¹ Uz to, od samoga početka

1 O poljoprivredi, zanatstvu i trgovini osmanske Hercegovine: Faruk Taslidža, *Između ratova na granici svjetova: društveno-privredni odnosi Hercegovačkog sandžaka u prvoj polovini XVII stoljeća (1606-1645)*, Mostar, 2022, 91-137.

Osmanlije u okvirima Hercegovačkog sandžaka ozbiljno pristupaju i proizvodnji soli u zatečenim primorskim solanama.² Vidljivo je to na primjeru novske solane locirane na samom ulazu u Bokotorski zaljev, u uvali Sutorine.³ U njenom radu, povjerenom vlaškom stanovništvu nahije Dračevica, prekretnica nastupa sa posljedicama razornog zemljotresa iz 1607. godine. U narednih šest decenija proizvodni kapaciteti znatno su smanjeni, da bi nakon toga novska solana ubrzo ostala potpuno napuštena.⁴

Bitno je podsjetiti da su Hercegovačkom sandžaku, na krajnjem zapadu, pripadale i solane koje su se nalazile u nahiji Poljica.⁵ Riječ je o pograničnom, brdovitom i teško prohodnom području sa (u osnovi) 12 sela ili katuna, koje je u predosmansko doba imalo status knežije sa specifičnom unutrašnjom samoupravom.⁶ U poljičkim solanama je radio dio Poljičana koji su služeći na sultanovom hasu uživali određene poreske olakšice.⁷ Možda bi njihovi poslovni rezultati bili i veći da im kroz duže razdoblje ozbiljne probleme nisu zadavali susjedi iz mletačkog Omiša.⁸ Red i mir u Poljičkoj nahiji, na samoj granici

- 2 Prihodi ostvarivani radom primorskih solana pripadali su sultanovom posjedu (has). Uobičajeno je bilo da su solane imale status *mukate*, tj. da su davane pod zakup na rok od tri godine. Jusuf Mulić, *Hercegovina* 2, Sarajevo, 2004, 243. Hercegovački sandžak formiran je 1470. godine. Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podjela*, Sarajevo, 1959, 45.
- 3 So iz novske solane prodavala se u obližnjem gradu Novom. Pritom je imala prednost u odnosu na dubrovačku so. Adem Handžić, "Uvoz soli u Bosnu u XVI vijeku", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, X-XI, Sarajevo, 1961, 115.
- 4 Adem Handžić, „Bosanske solane u XVI i XVII vijeku“, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne*, Knjiga III, Tuzla 1959, 85, 87.
- 5 U osmanskim izvorima poljičke solane nazivaju se Sita i Banska. Prema mišljenju J. Mulića, današnji lokalitet Sita je selo Strožanac, a Banska se nalazila na mjestu Bajnice između Podstrane i Dugog Rata (između Splita i Omiša). J. Mulić, *Hercegovina* 2, 254.
- 6 O tome: Mirko Klarić, "O Poljičkoj samoupravi", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 43, 2006, 145-164. Osmanlije su poštovale zatečenu autonomiju Poljičana koji su uglavnom bili posvećeni stočarstvu. Avdo Sućeska, „O položaju Poljica u Osmanskoj državi“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XVI-XVII, 1966-67, Sarajevo, 1970, 84.
- 7 *Turski izvori u srednjoj Dalmaciji-Turkish Sources in Central Dalmatia*, Poljica 1, Izabrani dokumenti/Selected Documents, 1548-1689, Pripremio za objavu/Prepared for publication by Michael Ursinus, University of Heidelberg, Split, 2021, 31. Na ime filurije poljički solari su plaćali globalni iznos koji se u prvoj četvrtini 17. stoljeća kretao od 35-45 akči. Nakon 1625. godine taj je porez imao iznos od jednog srebrnog groša. A. Handžić, *Bosanske solane*, 98. U vezi s tim, akademik Avdo Sućeska je došao do zaključka da su svi stanovnici Poljica uživali privilegovani (*mu'af*) status. A. Sućeska, „O položaju Poljica“, 81.
- 8 Poljičani, njihovi knezovi i vojvode, kontinuirano su se žalili omiškom providuru jer su im Omišani otimali stoku, žito, lađe, uništavali imovinu. O tome: Александар Соловјев, Богшиићева збирка омишких исправа XVI-XVII века, Споменик, XCIII, Београд, 1940, исправа број: 18, 54.

Carstva, pod svaku cijenu pokušavali su očuvati osmanski službenici (emini, naziri). Za njih je naročito pogubna bila pojava odmetništva od strane lokalnog stanovništva. A do toga je dolazilo u burnim vremenima 17. stoljeća kada su Poljičani u značajnoj mjeri podržavali vojsku dalmatinskih providura.⁹ Njenim djelovanjem na samom početku Kandijskog rata (1645-1669) poljičke solane (Site i Banska) potpuno su devastirane.¹⁰

*

Uz proizvodnju soli, i prodaja je iste namirnice u osmanskoj Hercegovini predstavljala ozbiljan poslovni izazov. Kao naročito značajno prodajno mjesto isticala se neretvanska skela u Gabeli. Tu su uz odobrenje centralne vlasti iz Istanbula trgovački monopol dugo uživali Dubrovčani.¹¹ Ali, osim Gabele, aktivnu pijacu soli predstavljala je i primorska Makarska, centralno mjesto šireg Makarskog primorja.¹² Poznato je da su taj prostor Osmanlije osvajale postepeno. Makarska je bez sumnje u njihovom posjedu najkasnije do 1492-1493. godine, a možda i čitavu deceniju ranije.¹³ Učvršćivanje nove vlasti

- 9 O naoružanim skupinama Poljičana kroz različita historijska razdoblja: Mladenko Domazet, "Poljičani u vojnim postrojbama od sredine 15. do početka 19. stoljeća", *Kulturna baština - časopis za pitanja prošlosti splitskog područja*, 45, (2019), 65-78.
- 10 *Turski izvori u srednjoj Dalmaciji*, 131. Na osnovu ugovora o novom razgraničenju (1671) Poljica su, pokazalo se na kratko, vraćena pod osmansku vlast. Snježana Buzov, "Razgraničenje između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije nakon Kandijskog rata", *Povijesni prilozi*, Vol.12, No. 12, Zagreb, 1993, 22.
- 11 O neretvanskoj skeli i općenito značaju Gabele u osmansko doba: Faruk Taslidža, "Uspon i pad osmanske Gabele", *Hercegovina*, br. 19, Mostar, 2020, 7-20.
- 12 Makarsko primorje priobalno je područje u srednjoj Dalmaciji, između zaljeva Velike vrulje na sjeverozapadu i rta Višnjice kraj Ploča na jugoistoku. Od zaleđa je odvojeno Biokovom (1762 m) i Rilićem (1160 m); proteže se u duljini od 60-ak km i širini do 3 km. Osim Makarske, ostala značajnija naselja su: Baška Voda, Brela, Brist, Gradac, Igrane, Podgora, Tučepi, Zaostrog. Jakša Ravlić, *Makarska i njezino Primorje*, Dopoluneno i izmijenjeno izdanje, Makarska, 2000, 13-14; Makarsko primorje. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 18.8.2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/makarsko-primorje>>.
- 13 Sin hercega Stjepana Kosače - herceg Vlatko, sa svojim bratom Vladislavom, navodno se u aprilu 1477. godine *brinuo o odbrani Makarske*. Kako se navodi, Osmanlije su do tada prodrle do Zaostroga gdje početkom naredne godine nalazimo njihovog dizdara. Pretpostavlja se da se herceg pri odbrani Primorja oslanjao prvo na Mlečane, a onda i na ugarskog kralju Matiju Korvinu, međutim, očito je da nije postojao kapacitet za duži otpor. O tome: Вельан Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Београд, 1979, 125, 139-140. Prvi popis Hercegovačkog sandžaka sproveden 1475/77. godine jasno ukazuje da su do tada brojna mjesta Makarskog primorja (Igrane, Drvenik, Zaostrog, Makar, Brela, Bast, Podgora, Drašnice, Podaca, Tučepi)

nastupilo je u ranoj fazi novog osmansko-mletačkog rata vođenog od 1499. do 1502. godine.¹⁴ Naime, dok je tada osmanska mornarica djelovala u Jonskom i Egejskom moru, akindžije iz Bosne pustošile su zaleđe dalmatinskih gradova (Zadar, Split, Trogir, Nin, Šibenik). Ista "leteća konjica" nakon toga je prodrla sve do daleke mletačke Furlanije.¹⁵ U to vrijeme Makarsko primorje već je sastavni dio Hercegovačkog sandžaka.¹⁶ U sudsko-administrativnom pogledu organizirano je kao nahija koja je prvo pripadala Drinskom (Fočanskom), a kasnije i drugim kadilucima (Mostar, Imotski, Gabela).¹⁷ Njeno središte nalazilo se u Makarskoj koja se u historijskim izvorima prvi put spominje u dokumentu fočanskog kadije Muhameda Musina iz 1502. godine.¹⁸ Tu su rezidirali emini

uključena u osmanski državni okvir. *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Priredio: Ahmed S. Aličić, Sarajevo, 1985, 88-95.

- 14 U biti, taj rat je vođen sa ciljem uspostave osmanske hegemonije na Moreji (Peloponezu).
- 15 Predvodnik brzih akindžija bio je već stari i iskusni bosanski sandžakbeg Skender (Mihaloglu). On je sa *bosanskim junacima* prešao i rijeku Taljamento (*Tagliamento, Ak su*) i faktički stigao do Venecije. Plijenio je sve gradove i sela na koje je naišao i nakon više dana vratio se u Bosnu sa bogatim plijenom. O tome: Karlo Jurišić, *Katolička crkva na biokovsko-neretvanskom području*, Zagreb, 1972, 16; Maria Mia Pedani, "Turkish Raids in Friuli at the End of the Fifteenth Century", *Acta Viennensia Ottomanica*, Wien, 1999, 288; Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkīt, *Povijest Bosne*, 1, Sarajevo, 1999, 96-97.
- 16 Pošto su osmanski komandanti uglavnom ostvarili zacrtane vojne ciljeve, rat je završen krajem 1502. godine. Konačnim mirovnim ugovorom iz 1503. godine Osmanskoj državi potvrđeno je pravo na brojne hercegovačke tvrđave. Time započinje jedna nova, duga era. H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 55; Adis Zilić, Faruk Taslidža, Sedad Bešlija, Haris Dervišević, Ahmet Kurt, *Sinan-paša Borovinić-Društveni status, porijeklo, politički uspon, početak urbanizacije Mostara*, Mostar, 2023, 62-63.
- 17 Pojam nahija označava najnižu upravnu jedinicu koja ima stalnu i tačno određenu teritoriju. U biti, osmanske nahije odgovaraju našim srednjovjekovnim župama. Faktički, svaka srednjovjekovna župa u osmansko doba postala je nahija i uglavnom je sačuvala staro ime. O tome detaljnije: Hazim Šabanović, „Terminološki komentari“, u: Evlija Čelebi, *Putopis, Odlomci o jugoslavenskim zemljama*, Sarajevo, 1973, 647-648. Nakon početne vezanosti za Drinski kadiluk, nahija Primorje početkom 16. stoljeća ulazi u sastav Mostarskog, a od 1562. godine Imotskog kadiluka. Kada je oko 1590. godine formiran kadiluk Gabela, pripojena mu je i nahija Primorje. Valja imati na umu da je Primorje između 1535. i 1537. godine podijeljeno u dvije nahije – Primorje i Fargustin. Prvoj je pripadalo Donje, a drugoj Gornje Makarsko primorje. H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 189-190.
- 18 Spomenuti kadija u aprilu 1502. godine izdaje ispravu (hudžet) redovnicima crkve u Makarskoj da mogu obnoviti trošnu crkvu. Smatra se da je Makarska ime dobila po obližnjem mjestu Makar smještenom u podnožju Biokova. Dakle, Makarska je luka sela Makar (makarska luka). Kasnije je otpala imenica luka, a pridjev pred njom postao imenica. Karlo Jurišić, „Nazivi naselja Makarskog primorja (Prvi spomen i zančenje)“, u: *Zbornik znanstvenog savjetovanja o Makarskoj i Makarskom primorju*, I, Makarska, 1970, 95-96.

i naziri tamošnje trgovačke skele kao zvanični predstavnici Osmanske države. Ponekad, u Makarskoj su boravili i naibi imotskog i gabelskog kadije.¹⁹

Osmanlije su narodu na Makarskom primorju ostavili prilično visoku samoupravu. Ona se, pored ostalog, manifestirala i održavanjem tradicionalnih zborova na kojim su birani seoski predstavnici. Istom prilikom donošene su bitne odluke krivično-pravnog i policijskog karaktera koje su važile za sve, na zboru zastupljeno, stanovništvo. Faktički, nositelji izvršne lokalne vlasti i dalje su bili knezovi, među kojima se autoritetom naročito isticao knez Makra.²⁰ Sve ukazuje da je vrhovna osmanska vlast u Makarskoj, kao i njenom Primorju, djelovala prilično fleksibilno, zapravo u duhu svoje aktuelne *istimalet* politike.²¹

Nužno je naglasiti da se Makarska kroz čitavu osmansku epohu nalazila u isturenom, tj. krajiškom dijelu Sandžaka, odnosno Bosanskog ejaleta. To je zona u kojoj zbog faktora opće nesigurnosti nikada nisu stvoreni uvjeti za nastanak orijentalnih gradova kakve su Osmanlije u to doba planski i na vakufskom principu formirale širom Balkana. Drugim riječima, gotovo kontinuirana opasnost i pljačkaški napadi sa obližnje mletačke teritorije u Makarskoj su onemogućavali ozbiljnije infrastrukturne projekte, ponekad čak i one uobičajene, svakodnevne ljudske aktivnosti.²² Sve se to negativno odrazilo i na proces islamske akulturacije, tj. prihvatanja islama od strane lokalnog stanovništva, koji na Makarskom primorju nije bio ni blizu intenzivan kao u drugim, sigurnijim i urbaniziranijim

19 H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 163. Na osnovu podataka iz osmanskih dokumenata Hivzija Hasandedić donosi popis brojnih emina i nazira koji su tokom osmanskog perioda službovali u Makarskoj. Vidi: Hivzija Hasandedić, *Muslimanska baština Bošnjaka II*, Herceg-Novi i okolina, Vrgorac i okolina, Imotska Krajina, Makarsko primorje, Zapadna Hercegovina, (drugo izdanje), Sarajevo, 2017, 75-76.

20 U vrijeme kada je Osmanska država na vrhuncu svoje moći, na Makarskom primorju ne samo da se održavaju postojeći javnopravni odnosi nego postoje uslovi za uređivanje novih zakonskih i stvarnih normi. Primjer za to je sačuvani Statut Makarske i Primorja iz 1551. godine koji osvjetljava autonomni položaj i običaje lokalnog stanovništva. Bartul Marušić, "Statut i kazneno pravo Makarske s okolicom u Hercegovačkom sandžaku", *Hercegovina*, 3, Serija 3, Mostar-Zagreb, 2017, 163-165.

21 *Istimalet* politika u užem smislu označava niz metoda za pridobijanje (lojalnost) domaćeg nemuslimanskog i muslimanskog stanovništva. Ta je politika usmjerena prema svim društvenim kategorijama. Podrazumijevala je brigu o podanicima, vjerske slobode, lijepu riječ i poštovanje, materijalnu podršku, ambijent za egzistenciju i privrženost Osmanskoj državi. Ustvari, tom politikom težilo se učvršćivanju i stabiliziranju osmanske vlasti. O tome: Sedad Bešlija, *Istimalet: Bosna u osmanskoj političkoj strategiji (15. i 16. stoljeće)*, Sarajevo, 2017, 51-218.

22 Sve navedeno potvrđuje činjenica da do kraja 16. stoljeća ni jedna varoš na širem prostoru zapadno do rijeke Neretve nije stekla pravni status grada (kasabe). J. Mulić, *Hercegovina*, 2, 303.

dijelovima osmanske Bosne. Ali, historijski izvori potvrđuju da su i u Makarskoj, kao i njenoj okolini, tokom dvostoljetne osmanske uprave u određenom broju živjeli i privrjeđivali i muslimani sa svojim porodicama.²³

*

Strateška važnost Makarske počivala je na njenom primorskom položaju, sa pogodnom lukom koja je omogućavala razvoj trgovine. Državni prihodi tamošnje trgovačke skele nisu bili za podcijeniti.²⁴ U prvim godinama 16. stoljeća u Makarskoj su pozicionirani i bosanski franjevci koji tu grade svoju crkvu sa pratećim objektima.²⁵ Njihovo novo prebivalište, nedaleko od same skele, ubrzo dobiva i dovoljan broj redovnika tako da je u skladu sa crkvenim propisima 1518. godine proglašeno pravim samostanom (Svete Marije). To je zdanje, osim vjerskog, imalo i općedruštveni značaj, pa od samog početka uglavnom uživa naklonost lokalnih, ali i najviših osmanskih vlasti.²⁶ Ustvari, novija istraživanja pokazuju da su makarski, kao i drugi bosanski franjevci, u pravnom okviru i ambijentu klasičnog osmanskog razdoblja ipak mogli napredovati, stvarati nove vrijednosti i raditi za boljitak svoje zajednice.²⁷

23 H. Hasandedić, *Muslimanska baština*, 76-77. Osmanski dokumenti, kao i arheološka istraživanja, ukazuju na lokaciju nekadašnjeg muslimanskog groblja u Makarskoj. Što se tiče džamije, osim pretpostavki, još uvijek nema konkretnih dokaza o njenom postojanju. Marinko Tomasović, "Zidine grada i položaj muslimanskog groblja u osmanskoj Makarskoj 16. – 17. stoljeće", *Makarsko primorje*, 10, Makarska, 2012, 78-84.

24 Pod pojmom skele smatra se dio luke kroz koji je prolazila roba sa osmanske teritorije i upućivala se roba namijenjena osmanskim trgovcima. Skele su postojale na više mjesta u Hercegovini (Gabela, Zažablje, Novi), kao i na dubrovačkom području. Tu su ubirane carine, kao važan izvor državnih prihoda. Za taj su posao odgovarali posebni državni službenici-emini, koji su nosili titulu age. Njih su nadzirali viši carinski kontrolori koji su se zvali naziri (nazori). Seid Traljić, „Trgovina Bosne i Hercegovine sa lukama Dalmacije i Dubrovnika u XVII i XVIII stoljeću“, *Pomorski zbornik*, I-II, Zagreb, 1962, 342.

25 Poznato je da je već na osnovu Fojničke povelje (ahdname) sultana Mehmeda II iz 1463. godine legitimizirano prisustvo i djelovanje bosanskih franjevaca u Osmanskoj državi. Tim dokumentom katolicima u Bosni pod sultanovom vlašću garantirana je lična sloboda, vjerska sloboda i sloboda vjerskog organiziranja, sloboda boravka i kretanja, sigurnost života i imetka, sloboda dolaska misionara sa strane, sloboda propovijedanja i širenja svoje vjere i uvjerenja. O Fojničkoj ahdnami: Vančo Boškov, "Pitanje autentičnosti Fojničke ahdname Mehmeda II iz 1463. godine", *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, 28-30/1977-1979, Sarajevo, 1979, 87-105; *Poruke Ahdname, Sloboda vjere u multireligijskoj Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2018.

26 Karlo Jurišić, "Franjevački samostan Svete Marije u Makarskoj", u: *Franjevačka Visoka bogoslovija u Makarskoj*, 250. obljetnica osnivanja i rada, 1736.-1986., Makarska, 1989, 36-37.

27 S. Bešlija, *Istimalet*, 180-181.

Primarni artikl na makarskoj skeli bila je so, najčešće dopremana sa mletačke strane. Koncesija (mukata) iz 1550. godine koju je Visoka porta dodijelila venecijanskom trgovcu Fabriciusu za prodaju soli na Neretvi, važila je i za Makarsku.²⁸ Međutim, poslovanje i opća sloboda plovidbe kroz duže razdoblje ugrožavani su spomenutim nasilničkim upadima iz mletačke Dalmacije. Zbog toga je u tom skromnom primorskom mjestu, na osnovu preporuke hercegovačkog sandžakbega Husein-paše Boljanića i konačne odluke centralne vlasti iz 1568. godine, u kratkom roku izgrađena čvrsta kamena tvrđava. Taj zahtjevan projekat povjeren je već renomiranom osmanskome arhitekti - mimaru Hajrudinu, *koji je prethodno* (1566) *sagradio mostarsku ćupriju* (Stari most).²⁹ Uprkos tome, poznato je da Makarsku, kao i njen samostan, već u periodu Kiparskog rata (1570-1573) u više navrata napadaju i pustoše mletačke vojne snage podržavane raznim uskočkim skupinama. Pritom je zarobljavan i osmanski upravitelj skele sa saradnicima. Moguće je da je pljačkašima pogodio nedostatak utvrđenja s morske strane, čija je gradnja prema nekim mišljenjima bila predviđena, ali zbog stalne prijetnje ili nekih drugih okolnosti nikad nije realizirana.³⁰ Bez dileme, u prilog im je išla nelojalnost koju je tada okolno seosko stanovništvo sve više iskazivalo prema osmanskoj upravi. Potvrđuje to i njihov, vjerovatno dirigirani, zahtjev iz 1571. godine da ih mletački dužd kolektivno prihvati kao podanike Prejasne republike.³¹

Nakon devastacije, makarski samostan je ipak postepeno saniran, tako da je uspio vratiti svoj primarni značaj, ali i ulogu prijeko potrebnog svratišta

28 Spomenuta godišnja zakupnina (mukata) iznosila je 50.000 akči. Inače, Mlečani su posjedovali brojne i bogate solane na Jadranu. Posebno su bitne one na otocima Pagu i Krfu, te u Šibeniku i Kotoru. A. Handžić, *Uvoz soli u Bosnu*, 119, 141.

29 Andrej Andrejević, "Neimar Hajrudin i njegov rad u Hercegovini", *Hercegovina*, br. 7-8, Mostar, 1990, 43.

30 Da tvrđava mimara Hajrudina iz 1568. godine nije imala bedeme s morske strane, zaključuje se na osnovu likovnog prikaza Makarske iz 1572. godine čiji je autor mletački kartograf G. F. Camoci. M. Tomasović, "Zidine grada i položaj muslimanskog groblja u osmanskoj Makarskoj", 72-76. Pljačku i rušenje makarskog samostana po naređenju mletačkog generala Grimanija izvršili su Hvarani i Bračani, tj. vojnici sa hvarske i bračke galije koji su učestvovali u napadu na Makarsku koncem 1572. godine. Karlo Jurišić, "Lepantska bitka i Makarska krajina", u: *Lepantska bitka - udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine*, Zadar, 1974, 217.

31 To se dešavalo neposredno nakon znamenite Lepantske bitke iz oktobra 1571. godine u kojoj su osmanske pomorske snage poražene od koalicione flote Svete lige. Naime, među 29 sela sa prostora između rijeka Cetine i Neretve koja su izjavila dobrovoljno podlaganje Mletačkoj republici, bilo je i onih 19 sa Makarskog primorja. Iako je mletački dužd Alvise Mocenigo pozitivno odgovorio na spomenutu izjavu, od toga nije bilo ništa s obzirom na konačan rezultat Kiparskog rata. K. Jurišić, "Lepantska bitka i Makarska krajina", 221-213.

(musafirhane). Uz samostan su fratri izgradili i više privrednih objekata, mlin na potoku Vrutak i dr. Sve je to urađeno uz dozvolu i blagoslov iz Istanbula. Zvanični stav nadležnog imotskog kadije i tamošnjeg emina bio je da će oživljavanje franjevačkog kompleksa koristiti skeli, putnicima (namjericima), državnim prihodima, te da će dugoročno doprinijeti općem razvoju i naseljavanju Makarske.³² Međutim, izgleda da ni u poratnom razdoblju, koncem 16. stoljeća, stanje bezbjednosti na makarskoj skeli, pa i njenoj varoši, nije bitnije unaprijeđeno. O tome svjedoči i jedan brutalni napad na sami samostan. U ljeto 1584. godine, sigurno ne spontano, izvršili su ga okolni seljaci, a sve je završilo sa smrtnim posljedicama.³³

*

Bez obzira na brojne nepovoljne okolnosti, privredni život u Makarskoj nastavljao se i u 17. stoljeću. U jednom historijskom izvoru iz 1623. godine to je mjesto označeno kao *malo trgovište s oko četrdesetak kuća, gdje boravi i emin trgovačke skele*.³⁴ Bitnu novinu u vjerskom životu na Primorju predstavljala je uspostava, tj. obnova Makarske biskupije iz 1615. godine.³⁵ Autoriteti i nosioci

32 Osmanski dokumenti samostana u Makarskoj (ATM), Z67, M III, 2.

33 Prema zapisu imotskog kadije Džafera, tada je grupa seljaka iz nahije Primorje izvršila noćni oružani napad na samostan u kojem su konačile age grada Zadvarja. Tom prilikom od posljedica ranjavanja iz vatrenog oružja smrtno je stradao izvjesni Čejvan, saputnik spomenutih aga koji su o svemu tome i svjedočili pred sudom. ATM, M VI, 13.

34 Franjo Rački, "Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskog pašaluka", *Starije*, JAZU, XIV, Zagreb, 1882, 176. Spomenuti opis bosanskog pašaluka zapravo je špijunski izvještaj osmanskih zvaničnika iz Bosne koji su pripadali mletačkoj obavještajnoj službi. O tome: Nedim Zahirović, "Geografsko-statistički opis bosanskog pašaluka iz treće decenije 17. vijeka", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 54, Sarajevo, 2004, 189-198.

35 Stara makarska biskupija iz antičkog doba (533) propala je u doba Seobe naroda (6-7. st.). Početkom 14. stoljeća biskupija je obnovljena zbog širenja "heretičkog" učenja Crkve bosanske koje je dodatno ojačalo nakon što prostor između rijeka Cetine i Neretve dolazi (1326) pod vlast srednjovjekovne bosanske države. Međutim, kroz dva naredna stoljeća, zbog nepovoljnih vjerskih prilika, biskupi nisu mogli boraviti u Makarskoj, nego su se *potucali od nemila do nehraga, živeći u Omišu, Splitu, po otocima*. Prvi biskup ponovo obnovljene Makarske biskupije postao je fra Bartol Kačić (1615-1645) čije je imenovanje od strane habsburškog cara Matije (1612-1645) potvrdio papa Pavle V u junu 1615. godine. Iz jednog izvještaja saznajemo da je *Makarska biskupija pod vlašću Turaka u pokrajini Dalmaciji i nadvojvodini Sv. Save položena uz obalu Jadranskog mora*. Spomenuti biskup Bartol Kačić nakon dužeg vremena pohodio je te krajeve i o tome je sačinio izvještaje koji su upućeni u Rim. Сима Гиркович, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд, 1964, 87-88; K. Jurišić, *Katolička crkva*, 9, 10, 42, 45; Karlo Jurišić, "Neki problemi iz povijesti Makarske biskupije", *Crkva u svijetu*, Vol. 9, No. 1, Split, 1974, 65.

vjerskog života među primorskim katolicima bili su, naravno, franjevački svećenici koji su pored sanacije i proširenja svojih objekata u Makarskoj i Zaostrugu, zaslužni i za izgradnju novog samostana u Živogošću (1614).³⁶

O tadašnjoj društvenoj atmosferi, zapravo sve zaoštrenijim odnosima, govori jedan događaj o kojem više podataka saznajemo iz sudskog procesa vođenog pred imotskim kadijom 1621. godine. Naime, nedugo prije toga, *carska raja* iz sela makarskog zaleđa (Makar, Kotišina, Veliko Brdo) suprotstavila se sultanovom naređenju i izaslanicima centralne vlasti iz Istanbula. Pomalo začuđuje da je inspirator i predvodnik te otvorene pobune bio upravo poglavar samostana u Makarskoj fra Vicence Stipančić. Prema iskazima svjedoka on je, bez obzira na zakon i svoj duhovni poziv, *sabljom jurnuo na osmanske poreske službenike, ranio ih, oduzeo im stvari, pare i oružje, a potom ih i zarobio*. To je bio uvod u potpuni *nered* koji su potom proizveli stanovnici spomenutih sela. I ono što je naročito bitno, što oslikava karakter, pa i nivo autoriteta osmanske vlasti na Primorju, jeste činjenica da protiv očito bezobzirnog fra Vicenca nisu poduzete nikakve ozbiljnije sankcije, tako da je on nastavio obavljati službu makarskog gvardijana.³⁷ Ne čudi zato da se ubuduće uticaj franjevačkih svećenika na ukupnu društvenu zbilju dodatno pojačavao. Mnogi od njih, pa i oni iz primorskih samostana, bili su duboko involvirani i u dramatična ratna zbivanja koja su u velikoj mjeri obilježila drugu polovinu 17. stoljeća.³⁸

Bez obzira na spomenuti eksces iz 1621. godine, kao i eventualno slične događaje, rad makarske skele morao se održavati. Da li se tu, i u kojoj mjeri, prodavala i dubrovačka so, otvoreno je pitanje.³⁹ U svakom slučaju, so je

36 K. Jurišić, *Katolička crkva*, 90-105; Faruk Taslidža, "O vjerskim institucijama u Hercegovačkom sandžaku u prvim decenijama XVII stoljeća", *Hercegovina*, br. 20, Mostar, 2021, 52-53. U arhivi makarskog samostana čuvaju su brojni dokumenti koji su, ustvari, dozvole na osnovu kojih su fratri imali pravo opravljati i dograđivati svoje crkve i kuće, kupovati i prodavati baštine, zatim ići po selima i držati propovijedi, prikupljati od stanovnika prihode za svoje izdržavanje i dr.

37 Sulejman Bajraktarević, „Jedan značajan turski dokument o pobuni u Makarskoj g. 1621.“, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, vol. 2, Zagreb, 1959, 70-72.

38 Franjevci su tokom Kandijskog, te pogotovo Morejskog rata, znali odigrati ključnu ulogu u vojno-političkim i obavještajnim urotama kojim su evropski centri moći (Beč, Venecija) nastojali potisnuti Osmanlije iz Bosne. Takva koncepcija djelovanja proizvela je dalekosežne posljedice za sudbinu bosanskih franjevačkih samostana. O tome: Faruk Taslidža, *Bosanski ejalet u doba Bečkog rata (1683-1699)*, Mostar, 2017, 46-49, 106-107, 155.

39 Nerijetke su bile žalbe mletačkog poslanika (bailo) Visokoj porti na račun Dubrovčana koji *ometaju venecijanske trgovce* u prodaji soli na gabelskoj i makarskoj skeli. Sultan Ahmed I (1603-1617) svojim fermanom osuđuje *dubrovačko spletkarenje* i hercegovačkim kadijama

dovožena, i to uglavnom sa otoka Paga. Distribuirana je u osmansko zaleđe odakle su stizali određeni prehrambeni proizvodi nužni stanovnicima Primorja i okolnih otoka. Taj poslovni ciklus ipak je obustavljan, npr. uslijed vremenskih neprilika. Potvrdu tome nalazimo i u jednom dokumentu imotskog kadije iz 1607. godine kada je skela, kao i obično, bila pod mletačkim zakupom. Naime, u Makarskoj je došlo do velike oskudice soli jer je snabdijevanje bilo prekinuto punih 25 dana. Emin skele Bahši-aga za to je optužio mletačkog vlastelina (solara) zaduženog za dostavu soli. Ugovorom o zakupu bilo je precizirano da za svaki dan u kojem u Makarskoj ne bude soli, zakupac sultanovoj blagajni mora platiti 3.000 akči. Uz opravdanje da je u poslu bio spriječen nevremenom, solar je pred imotskim kadijom Mustafom preuzeo odgovornost za dvadesetpetodnevni poslovni zastoj. Platilo je i dug od 75.000 akči, pa je time carska mirija bila obeštećena.⁴⁰

Uz redovne poreze, makarska skela je Osmanskoj državi mogla donositi godišnji profit od 13.000 *real*a. Ali, u tom malom lučkom mjestu privređivalo se pod posebnim okolnostima. Rad slanice, ponekad i po više mjeseci, prekidan je i zbog uobičajenih nesporazuma između solara i makarskih nazira. Osim toga, Makarska je i dalje plaćala cijenu svog specifičnog, pograničnog položaja. Naime, poput sela Poljičke nahije, i Makarska je nerijetko bila na udaru tada očito nedobronamjernih susjeda iz Omiša. Omer-čauš Matusović i nazirov čehaja Kurt sin Velijin obraćali su se 1617. godine omiškom providuru, neposredno nakon što su Omišani *navalili put skele Makarske i pofačali ljude ki idu na skelu carevu, ne budući ni krivi ni dužni*. Uznemireni osmanski službenici, pored ostalog, pišu: *Molim vašu milost, nije pravo da careva skela pati, zašto je velika stvar skelu razbiti, na kojoj je četrdeset tovar jasprih ... I morate se, vaša milost, pošteno naplatiti kod krivih ljudi, koji su krivi, a ne razbijati careve skele, zašto je skela velika stvar i šteta careva i duždova. A radi skele biti će velika skandala*.⁴¹ Zbog spomenutih nemilih događaja *razbijanja turme uskočkim načinom i štete na carevoj skeli koja je veća od*

naređuje zaštitu mletačkih trgovaca koji *pribavljajući korist sebi, koriste i Osmanskoj državi*. Arhiv Hercegovačko neretvanskog kantona (AHNK), Mostar, Acta Turcarum, OZ-DK, 15/721, 1015. (1606. god.) džumada I 8. O poslovnom rivalstvu i općoj netrpeljivosti između Dubrovčana i Mlečana: Vesna Miović, *Dubrovačka republika u spisima namjesnika Bosanskog ejaleta i Hercegovačkog sandžaka*, s analitičkim inventarom bujuruldija (1643-1807) serije Acta Turcarum Državnog arhiva u Dubrovniku, Dubrovnik, 2008, 69-77; Lovro Kunčević, "Dubrovačka slika Venecije i venecijanska slika Dubrovnika u ranom novom vijeku", *Analitički Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 50, Dubrovnik, 2012, 25-35.

40 AHNK, Mostar, OZ-DK, 1/13, 1015. (1606. god.)

41 A. Соловьев, *Богущишева збирка*, isprava broj: 27; S. Traljić, *Trgovina*, 359.

*tovara akči, razočarani nazir bosanski i makarski Alija sin Husejnov uzaludno je prijetio Mlečanima da će o svemu tome biti obaviješteni čestiti bosanski paša i defterdar, carski kapidžibaša i beg hercegovački.*⁴²

Nisu samo vremenske neprilike i Omišani bili uzrok nestašice soli u osmanskoj Makarskoj tokom prve polovine 17. stoljeća. Bosanski valija Bajram-paša u proljeće 1624. godine kontaktirao je mletačkog dužda Francesca Contarinija (1623-1624) zbog umanjene dostave soli u makarsku luku, a što je direktna posljedica otvaranja splitske skele (1592).⁴³ Istom prilikom valija je zamolio za prekid trgovine solju u Splitu, te i sugerirao da se ona nastavi u Makarskoj. Kao po nekom šablonu, dužd je upozoren da će ukoliko se ogлуši na navedenu molbu o svemu biti upoznat i osmanski sultan. Na koncu, bosanski paša u poruci ističe da se on ipak nada da će Mlečani ispuniti svoje obećanje.⁴⁴ Slična situacija, tj. manjak soli u Makarskoj, ponavljala se npr. u martu 1636. godine. Tada je pomoćnik makarskog nazira Mehmed-aga pismeno zamolio providura omiškoga da od mletačkog *đenerala* izdejstvuje dozvolu na osnovu koje bi u Makarsku pristao jedan brod krcat solju, *jer je na skeli nema već puna tri mjeseca.*⁴⁵

I makarski su emini i naziri pokušavali brojnim molbama (i žalbama) mletačkim organima vlasti osigurati toliko željeni pogranični mir i normalne uslove za život i poslovanje. Uglavnom su to bila jalova nastojanja. Malo prije nego što je u martu 1642. godine upravu u Makarskoj preuzeo Ahmet-aga, grupa Omišana ponovo je *divljala* na tamošnjoj skeli. Iživljavali su se nad zatečenim putnicima koji su na kraju i zarobljeni.⁴⁶ Ahmet-agini zahtjevi da se puste *nedužni ljudi*, a nasilnici *osude po pravdi*, po svemu sudeći nisu ozbiljno ni razmatrani.

42 A. Соловјев, *Богимишева збирка*, isprava broj: 32.

43 Otvaranje skele u Splitu u ljeto 1592. godine bio je krupan događaj za trgovinu cijelog Bosanskog ejaleta, ali i šireg regiona. Taj projekt, uz podršku splitskog plemstva, inicirao je židovski trgovac Danijel Rodriga. Interes je pokazao i bosanski valija, kao i prvi ljudi Kliškog i Hercegovačkog sandžaka. Iako se tome protivila dubrovačka diplomatija, sve se pokazalo opravdanim jer su prihodi od carina, koji su uglavnom završavali u Veneciji, bili šest puta viši nego što je uloženo u gradnju skele. Viktor Morpurgo, "Daniel Rodriguez i osnivanje splitske skele u XVI stoljeću", *Starine*, 52, 1962, 185-248; Snježana Perojević, "Splitska luka u vrijeme mletačke uprave", u: *Pomorski Split do početka XX stoljeća*, Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog 26. i 27. rujna 2016, Split, 2019, 97-117.

44 Elma Korić, "Nekoliko pisama bosanskih valija mletačkim duždovima iz prvih decenija 17. stoljeća", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 69, Sarajevo, 2020, 312.

45 A. Соловјев, *Богимишева збирка*, isprava broj: 89.

46 A. Соловјев, *Богимишева збирка*, isprava broj: 133.

Ubrzo je započeo i osmansko-mletački Kandijski rat (1645-1669) kojim u Makarskoj zmiru gotovo sve privredne aktivnosti. U ljeto 1646. godine Mlečani su nakon ofanzivnih vojnih dejstava u širem okruženju razrušili mimar Hajrudinove tvrđavske bedeme, te opljačkali i popalili sve makarske kuće.⁴⁷ U tadašnje vojne i diplomatske događaje aktivno se uključuje makarski biskup fra Petar Kačić (1646-1660). Iako je uglavnom boravio na Hvaru, on je imao ogroman uticaj na starješine samostana, župnike i knezove Primorja. Njegovom agitacijom, po već poznatom obrascu, sultanovi podanici kršćanske vjere odlučuju se na “ustanak”, tj. riskantno odmetništvo od osmanske vlasti. Biskup je očito začetnik i realizator ideje da primorsko stanovništvo zatraži uvjetni podanički odnos prema duždu iz Venecije. Podrazumijevalo je to i da se Primorci stave na raspolaganje mletačkom generalu iz Splita kojem je na taj način umnogome olakšano zauzimanje Makarske u augustu 1647. godine.⁴⁸ Ipak, destruktivna četovanja sa obje strane granice nastavljena su faktički sve do zaključivanja dugo očekivanog mirovnog ugovora (1669). Prema novom razgraničenju iz 1671. godine, koje je produkt ukupnog rezultata rata, čitav kraj između Neretve i Cetine uključujući i Makarsku, ipak je ponovo pripao Osmanlijama.⁴⁹

Potom, nastupio je kraći period prividne normalizacije tokom koje je život u Makarskoj davao znakove skromnog buđenja. Međutim, sa prvim vijestima o poznatom porazu osmanske vojske pod Bečom (1683), rubna područja Bosanskog ejaleta prema Dalmaciji zahvaćena su općom anarhijom. Tu se poput plamena širila pobuna Morlaka (Vlaha), već od ranije privrženih Mletačkoj republici.⁵⁰

47 Бугумил Храбак, „Турска стражарска флотила у Неретви (1490-1700)“, *Херцеговина*, бр. 4, Мостар, 1985, 101.

48 Biskup fra Petar Kačić je među svojim vjernicima skupljao i organizirao vojsku koja je učestvovala u pohodima protiv Osmanlija. Radio je na jačanju mletačkih utvrda u Dalmaciji. Snabdijevao je mletačke galije ljudskom snagom, koju je pronalazio među zarobljenim muslimanima. K. Jurišić, *Katolička crkva*, 69; J. Ravlić, *Makarska i njezino Primorje*, 83-86.

49 Josip Vrandečić, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi*, Split, 2013, 47-135; Faruk Taslidža, “Bosanski ejalet u ratovima XVII i XVIII stoljeća”, u: *Historija Bosne i Hercegovine, III, Bosna u osmansko doba*, Sarajevo, 2023, 48-54.

50 Morlaci (Crni Vlasi), naziv za stanovništvo u zaleđu istočne obale Jadranskog mora. U bizantskim izvorima *Maurovlahos* su pastiri, potomci balkanskih starosjedilaca. I u 14. st. to je također naziv za stočare koji se kreću od zimišta ka ljetištu na planini i natrag. U mletačkim spisima 17. i 18. st. Morlacima se nazivaju svi prebjezi ili doseljenici (katoličke ili pravoslavne vjere) sa osmanske teritorije koji su se naselili u dalmatinsko zaleđe, naročito u Ravnim kotarima. Tako se i u novije vrijeme brđani u zaleđu dalmatinskih gradova nazivaju zajedničkim imenom Vlasima (Vlajima). Talijanski putopisac A. Fortis u djelu *Put po Dalmaciji* (1774) ukazao je na porijeklo i običaje Morlaka. *Enciklopedija - Opća i nacionalna*, knj. XIV, Zagreb, 2007, 91.

Naročito agilni bili su oni iz nahije Kotari koji su odmah zatražili pokroviteljstvo dalmatinskog providura.⁵¹ Koristeći odsustvo osmanskih pograničnih autoriteta, tada zauzetih borbama na dalekom ugarskom frontu, Morlaci su pljačkali brojne, uglavnom već napuštene varoši Krčkog i Kliškog sandžaka.⁵² Na red je tako došla i Makarska, odakle je morao bježati i posljednji emin Alibeg Begzadić. Zapravo, on je mjesto svoje službe napustio sporazumno sa lokalnim stanovništvom, te mu je omogućen siguran prelazak u Vrgorac. O tom događaju je primorski župnik i hroničar fra Pavao Šilobadović u svom djelu *Libertin* zapisao: ... 1684. *Miseca januara na 13. dodješe Kotarci na Makarsku da izvade Jemina, ali ga nedaše Primorci, nego ga puste na viru, i tako učiniše, pustiše ga na viru i podje na Vrgorac s mirom Alibeg Begzadić budući Jemin.*⁵³ Na taj način Osmanlije su definitivno ostale bez malog, ali i vrijednog mjesta sa unosnom trgovačkom skelom koje postaje dio *nove mletačke stečevine*. Taj gubitak Hercegovačkog sandžaka potvrđen je Karlovačkim mirovnim sporazumom iz 1699. godine.⁵⁴ Na Makarskom primorju sa velikim očekivanjem započinjalo je stoljeće Venecije.

Zaključak

U sklopu ozbiljnih vojnih dešavanja krajem 15. stoljeća u sastav Osmanske države ulazi i područje Makarskog primorja koje od tada administrativno pripada novoformiranom Hercegovačkom sandžaku. Primorje je u naredna

51 Prva polovina 17. stoljeća je vrijeme konačne slavenizacije Vlaha i nestanka njihovog etničkog identiteta, što je rezultat jednog dugog procesa. Vlasi ubuduće postaju seosko stanovništvo, sa sačuvanim filurdžijskim statusom. Postoje različita objašnjenja u vezi sa uzrocima morlačkog (vlaškog) nezadovoljstva, odnosno njihovog odmetništva i prelaska na mletačku stranu. Oni ni tada nisu obitavali na zemlji koja je pripadala timaru ili zijametu, tako da zasigurno nisu bili ugroženi od lokalnih spahija. Interesantno je mišljenje koje spomenutu pojavu dovodi u vezu s formiranjem kapetanija u isturenim dijelovima Bosanskog ejaleta, zbog čega su pogranični Vlasi u dužem razdoblju prije Kandijskog rata prestali biti kolonizatorski i vojni faktor u odbrani osmanske granice. O tome: Snježana Buzov, "Vlaško pitanje i osmanlijski izvor", *Povijesni prilozi*, Vol. 11, No. 11, Zagreb, 1992, 48-56.

52 Do kraja oktobra 1683. godine napušteni su, a zatim od Morlaka opljačkani Ostrovica, Kula Atlagića, Perušić, Benkovac, Karin, Obrovac, Vrana, Skradin. U decembru se isto ponovilo i u Drnišu gdje su i zapaljene sve muslimanske kuće. O tome: F. Taslidža, *Bosanski ejalet*, 43.

53 Vidi: Stjepan Zlatović, "Kronika O. Pavla Šilobadovića o četovanju u primorju (1662-1686)", *Starine*, JAZU, XXI, Zagreb, 1899, 109.

54 O novoj granici između Bosanskog ejaleta i mletačke Dalmacije nakon Morejskog rata detaljno: Ešref Kovačević, *Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj republici po odredbama Karlovačkog mira*, Sarajevo, 1973, 116-152

dva stoljeća organizirano kao nahija pod jurisdikcijom kadija iz Foče, Mostara, Imotskog, Gabele. Centralno mjesto te nahije postala je Makarska kojoj se, s obzirom na postojanje luke i trgovačke skele, otvarala mogućnost privrednog i društvenog razvoja. Predstavnici nove, sultanove vlasti imali su fleksibilan, može se reći, tolerantan odnos prema lokalnom stanovništvu kojem je ostavljen značajan nivo samouprave.

Glavni prodajni proizvod na makarskoj skeli bila je so koja je na osnovu koncesije dopremena iz mletačkih solana. I tu su se, kao i u slučaju Gabele, kao poslovna konkurencija pokušavali nametnuti i dubrovački trgovci. A trgovanje su nerijetko otežavali brojni problemi različite prirode. U suštini, osmanska Makarska nikada nije uspjela doživjeti stvarni urbani procvat. Njen isturen pogranični položaj pogodio je razbojničkim skupinama koje su stihijski upadale sa susjedne mletačke teritorije i remetili poslovni, ali i svakodnevni život. Na sve to Osmanlije nisu imale adekvatan odgovor. Po svemu sudeći, od velike koristi nije im bila ni gradnja tvrđavskih bedema (1568), što se pokazalo u predstojećim ratnim prilikama.

Više nego bitan trag u životu ljudi osmanske Makarske ostavili su franjevački svećenici. Oni su osnivači tamošnjeg samostana (1518) koji je uz slične objekte u Zaostrogu i Živogošću, pored vjerske, imao i širu društvenu ulogu. Makarski samostan je pljačkan i ozbiljno devastiran od strane mletačkih snaga tokom Kiparskog rata (1570-1573), ali je u narednom razdoblju saniran i vraćen u funkciju. Samostanski poglavari imali su nemali utjecaj na okolno seosko stanovništvo. Među njima je bilo i onih koji su sultanovu raju poticali na pobunu, ali od strane osmanske vlasti nisu prepoznavani kao ozbiljna prijetnja postojećem sistemu.

Druga polovina 17. stoljeća vrijeme je velikih osmansko-mletačkih ratnih sukoba na Mediteranu koji su odjek redovno imali i u dalmatinskom zaleđu. Ticalo se to i Makarskoga primorja, gdje se istovremeno dodatno pojačavalo svestrano djelovanje crkve i franjevac. Tako je npr. vrlo živu vojnu i političku agitaciju vodio biskup obnovljene Makarske biskupije fra Petar Kačić (1646-1661). On je, između ostalog, zaslužan da 23 sela Makarskog primorja ratne 1647. godine otkazuju vjernost Osmanlijama i "prelaze na mletačku stranu". Takva strategija za stanovništvo se pokazala pogubnom zbog "turske odmazde" koja je brzo uslijedila. Ipak, već početkom Morejskog rata (1684) Makarsko primorje ponovo dolazi u posjed Venecije. Sve je to potvrđeno Karlovačkim mirovnim ugovorom (1699), pa je na taj način definitivno okončana historija Makarske pod osmanskom vlašću.

MAKARSKA IN THE OTTOMAN ERA – AN ENDANGERED MARKET ON THE BORDER OF THE EMPIRE

SUMMARY

This paper points out the significance of Makarska as part of the Herzegovinian Sanjak during the two-century Ottoman rule. The border area location of that small coastal town is highlighted, which was quite limiting in terms of development. In this regard, continuous threats, i.e. hostility from the neighboring Venetian Dalmatia, are mentioned. The focus is on the port of Makarska, a commercial pier, as a destination of economic importance both for the local population and Visoka Port. Attention was also drawn to a number of difficulties in the functioning of the aforementioned pier, where mostly salt brought from the Venetian salt pans was sold. The role of the Makarska Franciscans and their monastery, which was formed, devastated, but also rebuilt in the indicated period, is emphasized. A brief overview of the social status of the inhabitants of the Makarska littoral is also given. Their willingness to cancel their loyalty to the sultan in wartime circumstances and show favor to the Republic of Venice was clarified.

Key words: Makarska, coast, Herzegovina Sanjak, Ottomans, Venetians, pier, commerce, salt, fortress, war, monastery, Franciscans

Izvori i literatura

- Osmanski dokumenti samostana u Makarskoj (ATM)
Arhiv Hercegovačko neretvanskog kantona (AHNK), Mostar, Acta Turcarum
Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina (1985), Priredio: Ahmed S. Aličić,
Sarajevo.
- Andrej Andrejević (1990), "Neimar Hajrudin i njegov rad u Hercegovini",
Hercegovina, br. 7-8, Mostar.
- Вељан Атанасовски (1979), *Пад Херцеговине*, Београд.
- Sulejman Bajraktarević (1959), „Jedan značajan turski dokument o pobuni u
Makarskoj g. 1621.“, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*,
vol. 2, Zagreb.
- Sedad Bešlija (2017), *Istimalet: Bosna u osmanskoj političkoj strategiji (15. i 16.
stoljeće)*, Sarajevo.

- Vančo Boškov (1979), "Pitanje autentičnosti Fojničke ahdname Mehmeda II iz 1463. godine", *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, 28-30/1977-1979, Sarajevo.
- Snježana Buzov (1992), "Vlaško pitanje i osmanlijski izvor", *Povijesni prilozi*, Vol. 11, No. 11, Zagreb.
- Snježana Buzov (1993), "Razgraničenje između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije nakon Kandijskog rata", *Povijesni prilozi*, Vol.12, No. 12, Zagreb.
- Evlija Čelebi (1973), *Putopis, Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo.
- Сима Тирковић (1964), *Историја средњовековне босанске државе*, Београд.
- Mladenko Domazet (2019), "Poljičani u vojnim postrojbama od sredine 15. do početka 19. stoljeća", *Kulturna baština-časopis za pitanja prošlosti splitskog područja*, 45.
- Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkit (1999), *Povijest Bosne*, 1, Sarajevo.
- Adem Handžić (1959), „Bosanske solane u XVI i XVII vijeku“, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne*, Knjiga III, Tuzla.
- Adem Handžić (1961), "Uvoz soli u Bosnu u XVI vijeku", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, X-XI, Sarajevo,.
- Hivzija Hasandedić (2017), *Muslimanska baština Bošnjaka II*, Herceg-Novi i okolina, Vrgorac i okolina, Imotska Krajina, Makarsko primorje, Zapadna Hercegovina, (drugo izdanje), Sarajevo.
- Богумил Храбак (1985), „Турска стражарска флотила у Неретви (1490-1700)“, *Херцеговина*, бр. 4, Мостар,.
- Karlo Jurišić (1970), „Nazivi naselja Makarskog primorja (Prvi spomen i značenje)“, u: *Zbornik znanstvenog savjetovanja o Makarskoj i Makarskom primorju*, I, Makarska.
- Karlo Jurišić (1972), *Katolička crkva na biokovsko-neretvanskom području*, Zagreb.
- Karlo Jurišić (1974), "Lepantska bitka i Makarska krajina", u: *Lepantska bitka - udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine*, Zadar.
- Karlo Jurišić (1974), „Neki problemi iz povijesti Makarske biskupije“, *Crkva u svijetu*, Vol. 9, No. 1, Split.
- Karlo Jurišić (1989), "Franjevački samostan Svete Marije u Makarskoj", u: *Franjevačka Visoka bogoslovija u Makarskoj, 250. obljetnica osnivanja i rada, 1736.-1986.*, Makarska.
- Mirko Klarić (2006), "O Poljičkoj samoupravi", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 43.
- Elma Korić (2020), "Nekoliko pisama bosanskih valija mletačkim duždovima iz prvih decenija 17. stoljeća", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 69, Sarajevo.

- Ešref Kovačević (1973), *Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj republici po odredbama Karlovačkog mira*, Sarajevo.
- Lovro Kunčević (2012), "Dubrovačka slika Venecije i venecijanska slika Dubrovnika u ranom novom vijeku", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 50, Dubrovnik.
- Bartul Marušić (2017), "Statut i kazneno pravo Makarske s okolicom u Hercegovačkom sandžaku", *Hercegovina*, 3, Serija 3, Mostar-Zagreb.
- Vesna Miović (2008), *Dubrovačka republika u spisima namjesnika Bosanskog ejaleta i Hercegovačkog sandžaka*, s analitičkim inventarom bujuruldiya (1643-1807) serije *Acta Turcarum* Državnog arhiva u Dubrovniku, Dubrovnik.
- Viktor Morpurgo (1962), "Daniel Rodriguez i osnivanje splitske skele u XVI stoljeću", *Starine*, 52.
- Jusuf Mulić (2004), *Hercegovina* 2, Sarajevo.
- Jusuf Mulić (2007), *Hercegovina* 2/2, Sarajevo.
- Ante Nazor (2001), "Poljičani u Morejskom ratu (1684-1699)", *Povijesni prilozi*, Vol. 20, No. 21, Zagreb.
- Maria Mia Pedani (1999), "Turkish Raids in Friuli at the End of the Fifteenth Century", *Acta Viennensia Ottomanica*, Wien.
- Snježana Perojević (2019), "Splitska luka u vrijeme mletačke uprave", u: *Pomorski Split do početka XX stoljeća*, Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog 26. i 27. rujna 2016, Split.
- Poruke Ahdname, Sloboda vjere u multireligijskoj Bosni i Hercegovini* (2018), Sarajevo.
- Franjo Rački (1882), "Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskog pašaluka", *Starije JAZU*, XIV, Zagreb.
- Jakša Ravlić (2000), *Makarska i njezino Primorje*, Dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Makarska.
- Александр Соловьев (1940), *Богусишћева збирка омишких исправа XVI-XVII века*, Споменик, XCIII, Београд.
- Avdo Sućeska (1970), "O položaju Poljica u Osmanskoj državi", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XVI-XVII, 1966-67, Sarajevo.
- Hazim Šabanović (1959), *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podjela*, Sarajevo.
- Faruk Taslidža (2017), *Bosanski ejalet u doba Bečkog rata (1683-1699)*, Mostar.
- Faruk Taslidža (2020), "Uspon i pad osmanske Gabele", *Hercegovina*, br. 19, Mostar.
- Faruk Taslidža (2021), "O vjerskim institucijama u Hercegovačkom sandžaku u prvim decenijama XVII stoljeća", *Hercegovina*, br. 20, Mostar.

- Faruk Taslidža (2022), *Između ratova-na granici svjetova: društveno-privredni odnosi Hercegovačkog sandžaka u prvoj polovini XVII stoljeća (1606-1645)*, Mostar.
- Faruk Taslidža (2023), "Bosanski ejalet u ratovima XVII i XVIII stoljeća", u: *Historija Bosne i Hercegovine, III, Bosna u osmansko doba*, Sarajevo.
- Marinko Tomasović (2012), "Zidine grada i položaj muslimanskog groblja u osmanskoj Makarskoj 16. – 17. stoljeće", *Makarsko primorje*, 10, Makarska.
- Seid Traljić (1962), „Trgovina Bosne i Hercegovine sa lukama Dalmacije i Dubrovnika u XVII i XVIII stoljeću“, *Pomorski zbornik*, I-II, Zagreb.
- Turski izvori u srednjoj Dalmaciji-Turkish Sources in Central Dalmatia* (2021), Poljica 1, Split.
- Josip Vrandečić (2013), *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi*, Split.
- Nedim Zahirović (2004), "Geografsko-statistički opis bosanskog pašaluka iz treće decenije 17. vijeka", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 54, Sarajevo.
- Adis Zilić, Faruk Taslidža, Sedad Bešlija, Haris Dervišević, Ahmet Kurt (2023), *Sinan-paša Borovinić-Društveni status, porijeklo, politički uspon, početak urbanizacije Mostara*, Mostar.
- Stjepan Zlatović (1899), "Kronika O. Pavla Šilobadovića o četovanju u primorju (1662-1686)", *Starine*, JAZU, XXI, Zagreb.